

Merkittävä teos viron fonologiasta

MATI HINT *Eesti keele sõnafonoloogia I. Rõhusüsteemi fonoloogia ja morfofonoloogia põhiprobleemid. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut, Tallinn 1973. 253 s.*

Mati Hintin viron sanafonologiaa koskevan tutkimussarjan ensimmäinen osa käsittelee sanapainoa ja siihen liittyviä ilmiöitä viron yleiskielessä. Keskeiseksi ongelmaksi on työssä noussut sivupainon tulkitseminen morfofonologisessa systeemissä, nimenomaan sivupainon ja viron kestoasteiden välisissä suhteissa, mille on omistettu kokonainen luku. Hintin kuvausmallin selitysvaiva kuvastuu kirjan neljännessä luvussa, jossa painofonologian rakenteen kuvauksen pohjalta voidaan kätevästi selittää useita sanapainon muutostendenssejä.

Teoksen ensimmäinen luku käsittelee viron sanapainon kuvausta tähänastisessa tutkimuksessa ja luonnehtii painon funktioita. Pääpaino on viron omaperäisen sanaston kannalta *delimitatiivi*, so. sillä rajataan puheen virrasta sanoja, mutta koko sanaston kannalta se on *distinktiiv*, sillä sen sijainnille rakentuu minimipareja kuten *tra'ktorist* 'traktorista' (el. sg.) vs. *trak-*

tori'st 'traktorinkuljettaja'. Kokonaissysteemissä siis pääpainon delimitatiivi funktio heikkenee.

Sen sijaan sivupaino on virossa myös omaperäisessä sanastossa distinktiivinen, sillä sen asema määräytyy joissakin tapauksissa sanan morfologian perusteella, ja tässä on Hintin mielestä yksi syy siihen, miksi sanapainoa on perinteisessä kuvauksessa käsitelty epätydyttävästi: morfofonologiaa ja morfologiaa ei ole otettu riittävästi huomioon. Tätä silmällä pitäen Hintin erottaa kahta erilaista sivupainoa: morfologisesti sidonnaista ja morfologisesti sitomatonta. Näistä jälkimmäinen on heikon painon (tai painottomuuden) tavoin säännötettävissä.

Tähän kahdenlaisen sivupainon erottamiseen sisältyykin yksi Hintin teoksen pääjuonista: hän rinnastaa morfologisesti sitomattoman (eli vapaan) sivupainon heikkoon painoon. Tällä on taas merkitystä kestoasteiden käsittelylle: vapaan sivupainon yhteydessä ei voi esiintyä toisen ja kolmannen kestoasteen kontrastia kuten ei painottomuuden yhteydessäkään.

Tämän väitteen kontrastointi aikaisemman tutkimuksen (lähinnä Ilse Lehisten suorittaman) kanssa kohoaa toisen luvun pääaiheeksi: Hintin mielestä vapaan sivupainon ja painottomuuden yhteydessä ei kestoasteita tarvitse eikä voi erottaa, kun taas esim. Lehiste pyrkii määrittämään kestoasteet myös näissä asemissa. Vaikka Hintin polemiikki on paikoin hyvin vahvaakin, voidaan kuitenkin sanoa hänen haukkuvan väärää puuta. Lehiste lähestyy viron äänneoppia puhtaasti äänneopin kannalta ja pyrkii osoittamaan sen systemiset erikoispiirteet, Hintin taas lähestyy äänneoppia morfofonologiasta ja morfologiasta käsin. Lehisten käsittelytapa tekee enemmän oikeutta viron mutkikkaalle äänneopilliselle systeemille ja siinä esiintyvien neutralisaatioiden fonologiselle tulkinnalle. Hintin taas tulkitsee mainitunlaiset neutralisaatiot kokonaan morfofonologisesti, ja hänelle on tärkeää, minkälaisessa morfofonologisessa vaihtelussa neutraalistuva äänne on. Niinpä

Hintin tulkitsee fonettisesti samanlaiset äänteet eri tapauksissa eri tavoin, esim. seuraavasti:

- pank'ro't* /pan'kro't't/ 'vararikko'
(3. kestoaste)
van'k'ri'i /van'kritt/ 'vankkureita'
(neutraali kvantiteetti)

Edellisessä tapauksessa loppu-*tt* käyttäytyy kuten esim. sanassa *kott* (*ko't* = /ko't't/), joten se edustaa Hintin systeemissä kolmatta kestoastetta. Sen sijaan toisessa tapauksessa *tt* on vaihtelematon aines, ja siinä esiintyy näin neutraali kvantiteetti, jota ei oikeastaan voi samastaa kestoasteisiin.

Joissakin tapauksissa Hintin tulkinta taas jättää fonettiset kvantiteettierot huomiotta, esim. tapauksissa *vastamata*, jossa 3. ja 4. tavun vokaalien välinen *tt* edustaa fonologisesti toista kestoastetta (/va'stammatta/), ja *elamusse*, jossa *ss* edustaa kolmatta kestoastetta (/elamu'sse/). Edelleen on epäselvää, miten esim. sanan *kurat* 'piru' lopussa oleva *tt* olisi tulkittava: kestoasteiltaan neutraaliksi vaihtelun *kurat* : *kuradi* vuoksi toiseen kestoasteeseen kuuluvaksi? Mikäli Hintin tarkoittaa jälkimmäistä vaihtoehtoa, tulisi sanan lopussa erottaa seuraavat dentaaliksiilin kvantiteetit, joista kuitenkin vain 4. olisi oppositiossa muiden kanssa:

1. /pa⁹nkr⁹t't/ 'vararikko'
2. /va⁹nkr⁹itt/ 'vankkureita'
3. /kura⁹t't/ 'piru'
4. /⁹aastat/ 'vuodet'

Jos kuitenkin tarkastellaan asiaa Hintin tavoin morfo(fono)logiselta kannalta, on tietysti selvää, että po. sanat edustavat aivan eri kategorioita. Hintin ja Lehisten käsitykset eroavatkin juuri siinä, että Hintin sekoittaa amerikkalaisen strukturalismin periaatteiden vastaisesti kieliopillisen kuvauksen tasot ja pyrkii kokonaisvaltaisempaan systeemiin, kun taas Lehiste käsittelee äänneoppia riippumattomana kokonaisuutena. Kummallakin lähestymistavalla on omat etunsa, ja tuntuu siltä, että Hintin luoma malli sopii esim. orto-

epian kysymysten ratkaisemiseen paremmin kuin Lehisten. Hintin kuvaus noudattelee oikeastaan paljolti Moskovan fonologisen koulukunnan periaatteita (ks. esim. A. A. Reformatskij, *Iz istorii otečestvennoj fonologii*, Moskva 1970), joiden mukaan fonologian, morfofonologian ja morfologian keskinäinen riippuvuus on kielen kuvauksessa keskeistä.

Kolmas luku on omistettu fonologisen, morfofonologisen ja foneettisen komponenttisanan käsitteille. Foneettista komponenttisanana on perinteisesti nimitetty tahdiksi: se koostuu painollisesta ja sitä seuraavista painottomista tavuista. Termillä fonologinen (komponentti)sana Hint tarkoittaa sidonnaisen (pää- tai sivu)painon aloittamaa tahtia. Fonologinen sana loppuu joko sanan loppuun tai seuraavan foneettisen sanan alkuun. Morfofonologinen sana taas käsittää sidonnaisella painolla alkavan tahdin ja sitä seuraavat vapaalla sivupainolla alkavat tahdit, esim.

k <u>un</u> 'st/ni'kku-delegi			
fon.	fon.	fon.	= foneettiset sanat
fonol.	fonol.		= fonologiset sanat
morfon.	morfon.		= morfofonologiset sanat

Tärkein viron paino- ja kestoastesysteemin kannalta Hintin mukaan on fonologinen sana, jossa hän erottaa kaikkiaan kuusi päätyyppiä. Näiden avulla on mahdollista kuvata ja selittää käytännöllisesti katsoen kaikkien viron omaperäisten ja lainasanojen paino- ja kvantiteettirakenne, jolle on varattu teoksen neljäs luku.

Neljännessä luvussa käsitellään vieras- ja omaperäisten sanojen jäsentymistä fonologisiksi sanoiksi ja vierasperäisissä sanoissa ilmeneviä painotuksen muuttumistendenssejä, jotka yleensä pyrkivät saattamaan vierasperäisten sanojen painotuksen lähemmäksi omaperäisiä sanoja (pääpainon siirtyminen sanan alkuun, jälkitavujen vokaalien lyheneminen jne.).

Teokseen liittyy myös lyhyt katsaus ruokieleessä tavattaviin painotustyyppeihin,

jotka ovat joko samoja kuin yleiskielessä (ja käyttävät sen variaatiota hyväkseen) tai rikkovat yleiskielen sääntöjä.

Vironkielistä tekstiä seuraa perinpohjainen, lähes 30-sivuinen englanninkielinen tiivistelmä, n. 170 nimikettä sisältävä kirjallisuusluettelo ja n. 2 000 tutkimuksessa käsiteltäviä sanaa käsittävä hakemisto.

Hintin tutkimus on perusteellista työtä, jolla on varmaan suuri merkitys paitsi viron kielen tutkimukselle ja huollolle myös yleiselle kielitieteelle. Teeman käsittely on älykästä ja asiallista ja päätelmät usein yllättävän nokkelia. Lukija jää jännittyneenä odottamaan työlle jatkoa, varsinkin kun nykyään saatavilla olevat viron äänneoppi koskevat teokset eivät anna vastausta niihin lukuisiin kysymyksiin ja näkymiin, jotka nousevat silmien eteen Mati Hintin tutkimusta lukiessa.

Pekka Sammallahti